LIBRARY OF SCANFAN

Milliyet'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

"Padişah sarayını temaşa etmek üzere burada biraz duralım. Etrafına bir bak; sarayın üç taraftan denizle çevrilmiş olduğunu göreceksin. Garba doğru uzanan şehri uzun boylu bir insana benzetebiliriz. Onun başını şarkta padişah sarayı teşkil eder. Şimale müteveccih olan bir gözü Galata'ya bakar, cenuba müteveccih olan diğer göz de Keşişdağı'nı ve Bitinya havalisini görür. İki yanağından biri Üsküdar ile İzmit'e, diğeri de Kırım'ın ve Rusya'nın bulunduğu Karadeniz'e müteveccihtir. Akdeniz ile Karadeniz, sarayın önünde birbirine sarılır ve ayrılır. Sarayın içinde, Hasbahçe'de insanlar salına salına dolaşırlar. Sarayın sağ ayağı Ahırkapı, sol ayağı da Bahçekapı'dır. Burada da haçvari olarak Akdeniz'i, Karadeniz'i ve İzmit'in karşısına düşen Galatya denizini göreceksin. Gözlerini tekrar saraya çevir, garb ve şark cephelerini temaşaya devam et. Diğer cephelerden biri şimale müteveccihtir, cenub cephesinde de Mutbağ ve Hasoda vardır. Şarktan cenuba doğru, Galata ve Kâğıthane de dahil olmak üzere bütün şehir baştan başa gözümüzün önündedir. Hazine ve İftariye köşkü bu taraftadır."

EREMYA ÇELEBİ

1661

S.O.S İSTANBUL S.O.S

Topkapı Sarayı dış çevresi hakkında notlar

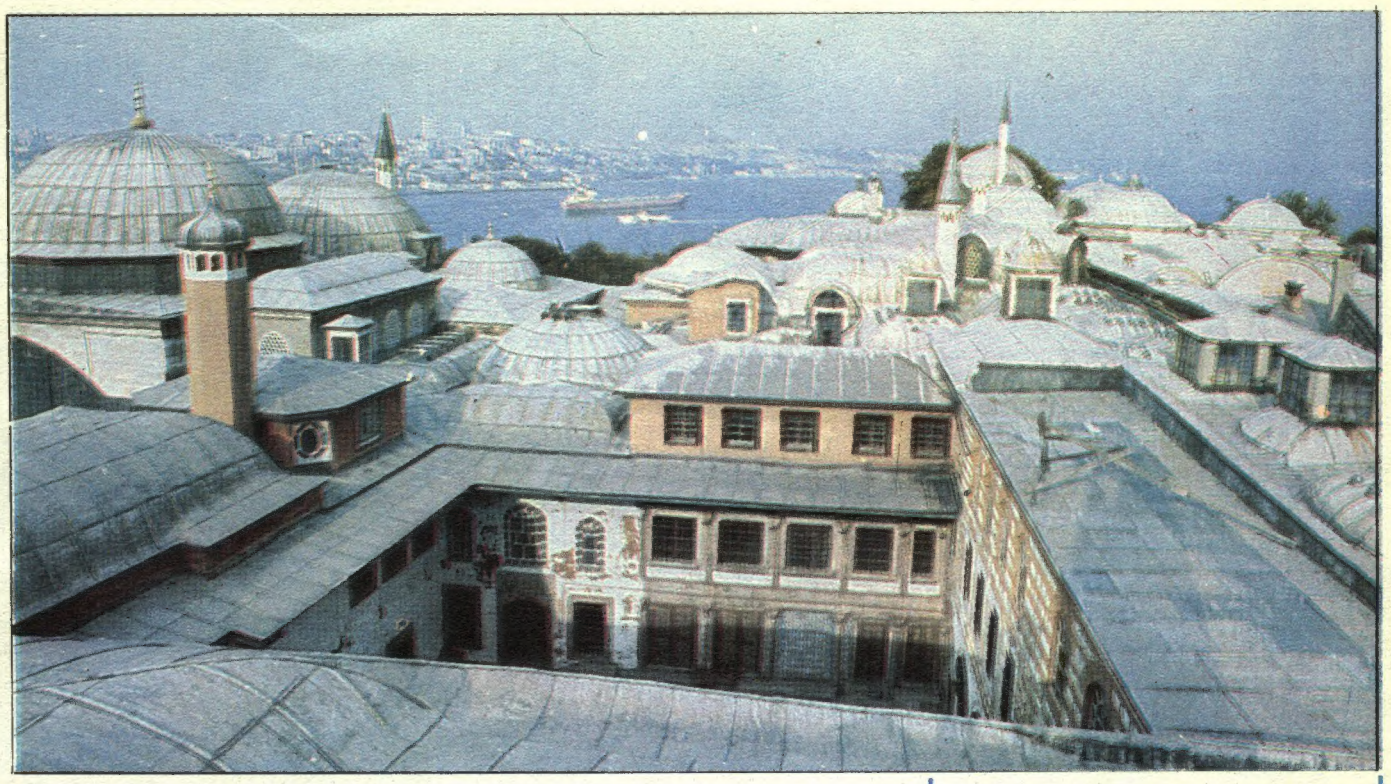

Prof. Sedad Hakkı Eldem

BUGÜN Topkapı Sarayı konusu ele alındığı zaman Sur'u Sultanî İçi veya Dış Bahçe de denen kısmı gözden kaçırmamak lâzımdır. Çünkü aslında sarayın kendisi, bu surların içinde kalan arazinin tümünü içine almaktadır. Eski saray, Beyazıt Meydanı'ndan Süleymaniye'ye kadar uzanan bir yerde inşa edilmişti. Sonradan burası yetersiz bulunduğundan, mahallelerle çevrili olmayan, daha büyük ve mevkii itibariyle daha ihtişamlı olan Sarayburnu'ndan Ayasofya'ya kadar uzanan alan saraya ayrılmıştı. Bu arazi, Sur'u Sultanî denilen büyük duvarlarla çevrilmiş, yalnız deniz tarafında öteden beri mevcut Bizans surları muhafaza edilerek bunlardan istifade edilmiştir. Bu büyük arazinin içinde yine kendi duvarları ile çevrili iç saray inşa edilmiştir. Bu bloku çevreleyen arazi dış bahçe olarak bırakılmış ve çeşitli kısımlara bölünerek yer yer "dış köşk"lerle donatılmıştır. Yüzyılların geçmesiyle dış bahçe ihmal edilmiş ve âdeta bir servilik ormanı haline gelmiştir. Sultan Aziz'in son senelerinde fazla masrafa neden oluyor diye son kalan köşkler de yıkılmış, bu arada devrin anlayışına göre İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan şark demiryolları Batı'da Marmara sahili boyunca saray bahçesinin içinden geçirilerek Sinan Paşa köşkleri de yok edilmiştir. Günümüze kadar geçen seneler içinde saray arazisi, saray dışında tutulmuş. Bostanlık, nebatat bahçesi, tıbbiye mektebi, çeşitli karakollar, cephanelikler vs... O kadar ki, dış bahçe bugün artık tamamiyle eski mânâ ve karakterini kaybetmiştir.

1983 senesi ilk ayları içinde yapılan Anadolu Medeniyetleri Sergisi'nin büyük ölçüdeki muvaffakiyeti hepimizin ve yabancıların hayranlığını çekmiştir. Bu durumdan cesaret alarak, bu sefer Topkapı Sarayı'nın Sur'u Sultanî programının ele alınabileceği olasılığı kuvvet kazanmıştır. Bunun için 1980 senesinde bu makalenin yazarı ile Kültür Bakanlığı arasında çeşitli fikir teatileri olmuş, fakat bunlar netice vermemiştir. Türkiye'deki kültür ve turizm hareketlerinin son senelerde bulmuş olduğu kuvvet ve dinamizm gözönünde tutulup, bundan cesaretlenmek ve eski projeyi yeniden ele alıp canlandırmak zamanı gelmiştir düşüncesindeyim. Bu nedenle söz konusu meseleyi yeniden ele alarak kamuoyuna takdim etmek faydalı görülmüştür.

Gaye, dış bahçenin, Gülhane Bahçesi dışında kalan kısımlarını da halka açmak ve bu yerleri kısmen eski şekillerinde canlandırmak, kısmen yeni kullanma şekillerinde kullanmaktır. Uzun senelere ve nisbeten büyük yatırımlara sebep olacak gibi görünen bu ameliye, aslında metodlu bir programlama sayesinde daha rahat ve ehven bir uygulama ile realize edilebilir.

Tabiîdir ki, Gülhane Hastanesi, Millî Eğitim Basımemvi, bazı askerî tesisler gibi binaları ortadan kaldırmak kabil değildir. Fakat önemli işlerden biri demiryolu tranşesini yer yer kapatmak ve böylece mesele Cephane, Gülhane meydanlarını ve hapishanesini bütünleme Sarayburnu'na geçidi kesintisiz bir hale getirmektir.

● *Kuşbakışı Topkapı Sarayı'nın görünümü.*

Yapılacak işler çeşitli gezinti, istirahat ve kültür tesisleri meydana çıkaracaktır. Bunları sırasıyla gözden geçirelim:

1. Bâb-ı Hümâyun'un üst katı eksiktir. Bunun tamamlanması için elde yeterli dokümanlar vardır. Buranın ikmali ile sarayın en önemli dış kapısı yeniden hayata kavuşacak, sarayın genel görüntüsüne önemli katkıda bulunacaktır. Yeni odalar kitaplık veya müze olarak kullanılabilir.

2. **Köşklü sekizgen kule** de Sur'u Sultanî'nin mimarisine katkıda bulunabilir. Aynı zamanda bir seyir veya silah sergileme yeri olarak kullanılabilir.

3. **Gülhane Meydanı** dış bahçeye birçok genilikler katabilir. Meydanın giriş kapısı ve Güvercinlik kuleleri ile çeşitli nişantaşları ıslah edilmelidir. Arslanhane de esaslı bir yenilemeden geçirilebilir. Buradan İshakiye Köşkü mevkiine kadar olan meydanın çevre duvarları tamamlanıp burası tasfiye edilerek eski Cirit Meydanı yenilenebilir ve hatta belirli günlerde burada gösteriler de tertiplenebilir. Burada eski Çugan (üritten daha eski ve bugünkü polonun en ilkel şekli) oyunu oynanırdı. Bizanslılar eski bir Türk at oyunu olan Çugan'ı kendi telâffuzlarına göre tsi-

● *Raczynsky'nin 1835'de yaptığı bu Topkapı gravüründe Orta Kapı görülmektedir.*

kan, oyun stadını da tsikanisteriyon şeklinde isimlendirmişlerdir. Bu meydan sağda ve solda ağaç (servi) sıralarıyla çevrelenebilir.

Sultan Aziz'in **askerî ambarları** müze haline getirilmek için çok uygundur. Aralarında direklikler yapmak suretiyle bir bütünlük meydana getirmek kabildir. Bu durumda eski Gülhane Kasrı'nın yeniden inşasına lüzum yoktur. Buna karşılık sahildeki Sinan Paşa (İncili) Köşkü'nün herhangi bir surette yeniden, ana hatlarıyla bile olsa meydana çıkarılması lâzımdır. Burası etrafındaki geniş teras ile servisli veya servissiz ideal bir istirahat yeri olabilir.

4. Hasbahçe arkasındaki setler ve İshakiye Köşkü tarafındaki esas girişiyle rahatlıkla eski halinde inşa edilebilir. Şevkiye Kasrı'nın bulunduğu yer aynı gabari ve geniş saçaklı bir sundurma halinde ıslah edilebilir. Demiryolunun üstünün örtülmesi şartıyla, burada II. Selim'in hasbahçesini bir eski tarif ve planlara dayanarak aynen canlandırmak kabildir.

5. **Sarayburnu**'na gelince de, demiryolunun daha büyük ölçüde örtülmesi gerekir. Burada eski sahil sarayı ve Topkapı siluetlerini andırır büyük ölçüde rekreasyon yerleri inşa edilebilir.

6. **Sepetçiler Köşkü** belki o zamana kadar ikmal edilmiş olur. Biraz ötesindeki Yalı Köşkü'nün eski haline azamî derecede benzetilmek şartıyla yeniden inşa edilmesi tavsiye edilebilir. Bunun gerektirdiği teknik bilgi elimizdedir.

Burası Çırağan Sarayı ile düşünülen deniz bağlantısının uygun bir yanaşma yeri sayılabilir. Buradan şimdiki geniş Gülhane bahçesi ana yolu kullanılmak şartıyla, Soğukçeşme tarikiyle turistlerin arkeolojik alanlara ve Topkapı Sarayı'na gidebilecekleri bir yol (elektrikli karlar) olarak kullanılabilir. Yol üzerindeki tufeylî binaların ve tesislerin kaldırılmaları lüzumu meydandadır. (Postane, hayvanat bahçesi gibi.)

7. **Soğukçeşme Kapısı'nın** önünden Hamdi Bey yokuşu, Kozbekçileri Kapısı ve Darphane Yokuşu'ndan geçerek sarayın birinci avlusuna varılır. Bu meydanın park durumu, ileride yeraltı bir garaj ile halledilebilir. Şimdiki halde park ihtiyacının bir kısmı yeniden ihdas edilecek teşhir salonlarının ön, arka ve altında olmalıdır. Bu yeni salonla klimatizasyon icap ettirir ve eşya sergilemek ve saray, mutfak ve benzeri mahallerin eski kullanış şekillerine iadeleriyle, fuzulî eşyaların buradan kaldırılmalarına ve ayrı büyük sayıda sergileme alanlarının kazanılmasına yaramalıdır. Yeni bina Hasfurun'un biraz gerisinde ve meselâ mutfak binalarının doğrultusunda düşünülebilir. Siluet itibariyle ayrı ayrı ışıklı üniteleriyle sarayın genel mimarî karakterini bozmaması da düşünülmelidir. Yeni ve modern müze binasının yapılmasıyla şimdiki fena şartlar ve klima içinde gün ışığına pervasızca serpilen birçok kıymetli eşyayı korumak kabil olacaktır. (Saray ve öncelikle harem içindeki endişelerimi başka yerde belirtmiştim.)

8. **Orta Kapı** boyunca eski Arkeoloji Müzesi'nin birinci portiğinin içinden geçmek ve Çinili Köşk'ün mihverine yöneltilmiş olmak üzere kademe bir geçidin yapılması müzecilik bakımından faydalı olabilir. Herhalde elde edilen perspektif, iki avlu arasındaki nivo farkını uygun bir şekilde çözmüş olur.

9. **Eski darphane binası**, yeni bir hizmete elverişli bir halde esasından tamir edilmeli, yıkık lojmanlar yeniden inşa edilmelidir.

Bu bina, Kültür Bakanlığı Eski Eserler Genel Müdürlüğü'ne ve belki aynı zamanda özel bir Topkapı Sarayı İhtisas Mektebi'ne ayrılmış olmalıdır. Bu arada, Topkapı Sarayı'na ait maketler, planlar, bulma parçalar (Sinan Paşa Köşkü'ndençıkarmış olduğum çiniler gibi) muhafaza ve teşhir edilebilir. Burada aynı zamanda konferans ve sergi salonları da yer almalıdır. Bugün yıkık fakat eski şekli fotoğraf ve planlarıyla sabit olan **Darphane Kasrı**'nın da yeni ve betonarme olarak inşası yerinde olur. Böylece bugün boş bulunan eski binanın yeri eski manasına iade edilmiş olur. Binanın içi ise Darphane Külliyesi'nin merkezi ve yönetim dairesi ile saraya ait mimarî kitaplık ve rölöve koleksiyonları dairesi hizmetini üzerine almış olur.

● *Şemsi Güner'in bu fotoğrafında Harem'in Adalet Kulesi'nden görünüşü çerçevelenmiş durumda.*

Kalemkâr Hamit Üçer: "Topkapı Sarayı'nda çalışırken en önemli işimiz orijinal motifi bulmaktı"

— Eski eser çalışmalarında asıl sanatınız nedir?
— Kalem ve varak işi.
— Altın varak işini biraz anlatır mısınız?
— 8×8 santim ebadında, kalınlığı bir mikron olan 23 ayar altından oluşan 25 yapraklı defterlerde satılır. Bu malzeme dışardan geldiği için temini çok zor oluyor ve atın varak işlerine el süremiyoruz. Devlet kendi ithal etse çok iyi olur, daha kolay çalışır. Bu elzem.
— Altın varağın fiyatı nedir?
— Yurtdışı fiyatını bilmiyorum. Bugün Türkiye'de biz defterini 8 bin liraya alıyoruz. Vitray camı gibi bunlar da yurda kaçak giriyor.
— Altın varağın sürülmesi için bir hazırlık gerekli midir?
— Boya ile zemin hazırlandıktan sonra, eski malzeme ne ise, ki çoğunlukla yağlı boya oluyor, zemine, özel bir yapıştırıcı vardır o sürülür. Ayrıca bu yapıştırıcının özel bir kıvamı vardır. 11-12 saat bekletildikten sonra altın varak sürülür.
— Peki altın varağı yapıştırmak zor mudur?
— İncelik isteyen bir iştir. Pahalı bir malzeme olduğu için zayiat asgaride tutmak lâzım. Altın varak plakasını yapıştırırken sakal fırçası dediğimiz samurdan özel bir fırça kullanılır. Bu fırçanın kıllarını plakayı alsın diye saç veya sakala sürteriz. Varak işi olunca kolaylık olsun diye sakal bırakırız, zaten fırçanın adı da sakal fırçası. Fırça altını kapması için ısıtılır, bu plakaları elle almak imkânı yok, hemen dağılıverir. Çalışırken zemini rüzgârdan korumak gerek, çünkü altın varak toz olur dağılır. Bir sigara paket kâğıdı 60-70 mikron, bu bir mikron.
— Kalem işlerinde de bu altın varak işlerinde olduğu gibi malzeme sıkıntısı çekiyor musunuz?
— Aslında renk sorun oluyor. Aradığımız her boyayı bulamıyoruz. Domates kırmızı diye bir kırmızı var bulunmuyor. Çivit mavisi dediğimiz mavinin iyisini bulamıyoruz. Renk olarak kalitesiz, onursuz oluyor.
— Bir duvar işini ne kadar zamanda yapıyorsunuz?
— Günde bir-iki metrekare yaptığım oluyor, bazı da 30-40 santimetrekare ancak yapıyoruz. İşine göre. Burada önemli olan renge tam girmek. İşi yaparsınız kuruduğu zaman istenilen rengi vermeyebilir. Bazen günlerce renk aradığımız olur.
— Siz galiba Topkapı Sarayı'nda da birçok kalem işi yaptınız, bu çalışmalarınızdan söz eder misiniz?
— Saraydaki çalışmalarımdan söz etmeden biraz kalem sanatı hakkında konuşmamız lâzım. Bu kalem işleri Uygur Türkleri'nde ilk defa yapılıyor ve bizim buralara dağılıyor. İlk binalarda güzel, hoş bir görünüm olsun diye yapılmış. Osmanlılar'da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda en güzel dönemini yaşar. XVIII. yüzyıldan sonra Barok ve Rokoko devri başlıyor. Dışarıdan gelen sanatçılar Türk Rokoko'su diye bir tür yaratıyor. Bunun dışında, dışarıdan gelen sanatçılar oldukça kaba işler yapmaya başlıyor. Şimdi biz Topkapı Sarayı'nda çalışırken en önemli işlerimizden biri duvarlardaki asıl orijinali bulmak. Kendimi övüyor gibi olmak istemem ama, çeşitli katlardan araştırıp orijinali bulmada ustayımdır. Bu gibi çalışmalara da Topkapı Sarayı'nda çok rastlanır. Bir duvarda çeşitli dönemlere ait kat kat kalem işi vardır. Onarımı yaparken duvarda bir-iki devre ait kalem işinin olduğunu belirtmek için genelde motifi en eskisine göre yapar, fakat bir köşede de diğer devirlerin motiflerini de alıkoyarız.
— Topkapı Sarayı'nda nerelerin onarımında emeğiniz geçti?
— Saray'ın giriş kapısı tavanları, kubbe altı, Mihrişah Sultan, III. Selim dua odası, III. Selim meşk odası, Zülüflü Baltacılar Koğuşu, Akağalar Kapısı, Valide Sultan yemek odasında bir sürü yeri onardık.
— Onarımını yaptığınız diğer eski eser çalışmalarınızı kısaca sıralar mısınız?
— İlk işim Kasımpaşa'da Deniz Eğitim binası vardı, şimdi burası Astsubay lokali mi ne olmuş, orada XVIII. yüzyıla ait son devir Barok olan iki oda vardı, 5-6 ay çalıştım burada. 1955 yılına kadar pek iş olmazdı aslında. 1955'te Seyit Nizam Camii' (Silivrikapı)nin tüm kalem işleri. İstanbul Üniversitesi'nde hocaların yemekhanesinin tavanı, 1960'da Alay Köşkü (Gülhane'den gelirken), 1967 yılında Yeniköy'de Sait Halim Paşa ile Rıza Paşa yalısı ve köşkü. 1969 Galata Mevlevihanesi. Saymakla bitmez.
— Altın varak çalışmalarınıza bir örnek verebilir misiniz?
— Bunların da hepsini saymak mümkün değil ama genelde tuğra, arma, kitabe gibi iç!er. Kapalıçarşı'da kapılar, Beyazıt, Nuruosmaniye Fesçiler Kapısı gibi. Nuruosmaniye Kapısı'ndaki tuğralardan biri ya yangında yanmış, ya da kazınmış, onun için bir tanesini boş bıraktım, aslı bilinmeden yapılınca hata oluyor. Boş bıraktım diye eleştirildim, biz de tabiî müdafaamızı yaptık: Aslı bilinmeden onarım yapmak bir yerde eski eseri baltalamak oluyor. Aslını bozdu diye eleştirseler daha ağrıma gider. Bunun aslını gidip Uğur Derman ile Emin Barın'a soracağım.
— Usta olmanın gerekleri nelerdir?
— 40 senedir bu işte çalışıyorum, ama kendimi hâlâ usta olarak kabul etmem. Hüsrev Bey, İlban Öz gibi bilgili insanların yanında hâlâ öğrenci sayarım kendimi. Kendi ustam Latif Ariş'in haricinde kendi merakımla fresk ve somaki (taklit mermer) işlerine de baktım. Bir ara da 1960-1961 yıllarında Süheyl Ünver'in açtığı kursları izledim. Hüsrev Bey de rölövedeyken böyle bir kurs açmayı düşündü ama müdürlükten ayrıldıktan sonra o iş kaldı. Bu sanat işlerinin bilgiyle ve gönülden yapılması gerek.
— Ustanız Latif Bey'in yanında ne kadar çalıştınız?
— Latif Ariş'in yanında sekiz yıl çalıştım. Ondan sonra kendimizi usta olarak görmeye başladık ve serbest çalıştık. Yani kanatlandık. 1938-1939 yıllarında Latif Bey'in yanına girdim ve ilk defa bu işleri yapmaya başladım. Daha önce Adana'da ortaokulu bitirmiştim, İstanbul'da onbeş yaşlarında Güzel Sanatlar Akademisi'nde dinleyici olarak resim bölümüne devam ettim. Hâlâ bazen gider orada hocalara soru sorarım.
— Peki siz oğlunuzu yetişdirdiniz mi?
— Oğlum Kaya 19 yaşında ve dört senedir yanımda çalışıyor, iki senedir de Güzel Sanatlar Akademisi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü'nde okuyor. Biz usta yanında tezgâhta yetiştik, o hem kültürlü, hem de bilinçli olarak kalem işini yapacak bir usta olarak yetişiyor.
— Sormadığım, fakat söylemek istediğiniz bir şey var mı?
— Piyasada kalifiyesiz bazı ustalar ihaleye giriyor bizim işe fiyat kırıyor. Motif dejenere oluyor. İş dejenere oluyor. Bilmeden boyuyorlar, işi öldürüyorlar.

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

Borobudur'u kurtarmak için tarih bilinci, teknik olanak ve malî kaynak gerekiyordu

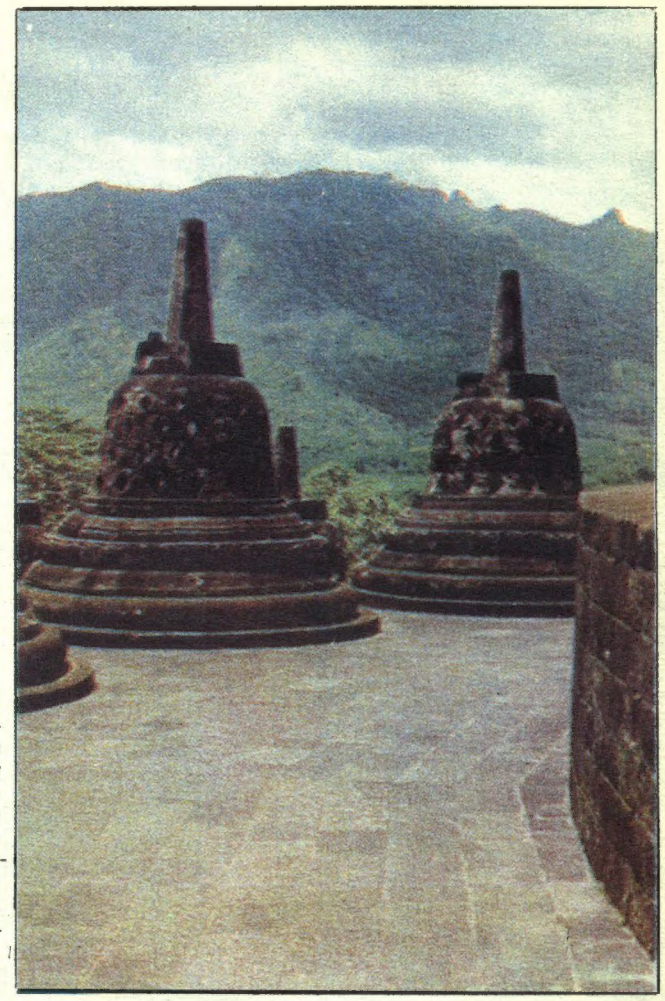

● *Borobudur Tapınağında yapılan restorasyon çalışmalarının ana amacı, yüzyıllardır terkedilmiş halde duran tapınağın doğal nedenlerle kaplanmış yüzündeki tabakaları yok etmek, böylelikle anıtın taşıdığı ulvî "dinlenmişliği" ona yeniden kazandırmaktı.*

JAVA adasının ortak bölgesinde, dağlar ve yanardağlarla çevrili bir ovanın ortasında yükselen bir tapınak, bugün insanlığın tarih bilincinin anıtı haline dönüşmüştür. Güney yarımküresinin **"en büyük, en eski ve en güzel anıtı"** olarak bilinen bu yapıt **Çandi Borobudur**, yani Borobudur Tapınağı'dır.

Endonezya'ya bağlı bu adanın verimli bir ovasının üzerinde küçük bir adayı andıran Borobudur tapınağı, aynı zamanda Doğu'nun simgeciliği ile gizemciliğinin bir sentezini oluşturur. Bu sentez, tapınağın inşa nedenleri üzerinde söylenen efsanelerde ince bir biçimde kendini dışa vurur. Efsanelerden birine göre, Borobudur bir zamanlar bu ovanın yerinde bulunan gölün ortasında salına salına yüzen bir nilüferi simgeler. Bu ise, Budha'nın doğacağı nilüferdir.

Tapınağın yapılışından bu yana 11 yüzyıla yakın bir zaman geçmiştir. İnsanlığın onuru olan görkemli yapılara giderek büyüyen anlamve değerini veren zaman, aynı zamanda bu yapıtların en büyük düşmanıdır. Nitekim, XIX. yüzyılda yeniden keşfedildiğinde, Borobudur artık yorgun, eskimiş ve izlerini tamamen kaybettirmeye hazırlanan bir harabe görünümündedir.

Eğer insanı, geçmişten alıp geleceğe yönelen ve tarihsel sürekliliği temsil eden bir varlık olarak kabul ediyorsak, Borobudur'u kurtarmak gerekir. Kurtarmak gerekir, ama nasıl? Hangi araçla? Hangi kaynakla? Ama hepsinden önce, hangi bilinçle?

Tarihsel bir anıtı kurtarmak için her şeyden önce üç şeye gereksinimimiz vardır: **Tarih bilinci, teknik ve mali kaynak.** Borobudur'u kurtarmak için bunlara gerek vardı. Ancak, 1908 ve 1911 yılları arasında Theodoor Van Erp işe giriştiği zaman, belki de bunlardan yalnızca birincisine, yani tarih bilincine sahipti. Ancak, bu bile anıtı tehlikeye sokan etkenlerin en azından bir bölümünün ortaya konmasını sağladı.

Her kurtarma çalışması önce yapıtın düşmanlarının belirlenmesi ile başlar. Borobudur'u tehdit eden etkenler şunlardı: Her şeyden önce anıt elverişsiz bir yere inşa edilmişti. Tapınak düz bir zemin üzerinde değildi ve gevşek bir toprak dokusu üzerine oturmaktaydı. Bunun yanında Borobudur, bir deprem kuşağı içinde bulunmaktaydı ve çok sayıda deprem yaşamıştı. Öte yandan, tropik iklim de bu bölgede yasalarını uygulamaktaydı. 20 dereceye varan günlük ısı değişmeleri, yılda ortalama 2000 mm'ye ulaşan yağışlar ve buna eklenen yetersiz bir kanalizasyon sistemi yüzyıllar boyunca Borobudur'u içinden içinden kemirmişti .

Borobudur'un yaralarının saptanabilmesi ve gerekli hazırlıkların belirlenebilmesi için birçok bilim dalının bir araya gelip ortak bir çalışma yapması gerekecektir: Hava fotoğrafı çözümlemesi, arkeoloji, mimarlık, kimya,koruma teknikleri, deprembilimi, temel mühendislik ve görünüm planlaması, meteoroloji, mikrobiyoloji, petrografya, fizik, toprak mekaniği, ölçümleme ve yeryüzü fotogrametresi.

Tarih bilinci bu bilimlerin geliştirdiği tekniklerle birleşince, geriye bu büyük kurtarma operasyonunun malî kaynaklarını bulmak kaldı. Bu desteği sağlamak üzere Endonezya hükümeti UNESCO'dan bir kampanya başlatması istemin-de bulundu. Projenin ulusal ve uluslararası düzeydeki bütün işlerini yürütmek üzere özerk bir kuruluş kuruldu.

Projenin gerçekleşme aşaması ise sanat tarihinin onur hanesine büyük harflerle yazılacak bir çalışma çıkarır ortaya. Bir milyona yakın taş blok elle çalışan vinçlerle ve büyük bir dikkatle yerinden sökülerek temizlenmiş, yaraları sarıldıktan sonra yapının dengesi bozulmadan yeniden yerine yerleştirilmiştir. Bunun yanında, zamanın yıpratıcı gücüne dayanamayıp yerinden sökülen on bine yakın taş saptanarak eldeki tekniklerle düştükleri yerlere yerleştirilmiştir.

Borobudur'u kurtarma projesi 1983 yılı Mart ayında tamamlanmış ve insanlığın bu büyük kültürel mirası zamanın tehdidinden kurtularak tarihsel mesajını geleceğe iletmeye hazır duruma gelmiştir. Ama bu tarihsel mirasın kendisi kadar önemli olan bir başka şey de, çeşitli dallardan gelen bilim adamlarının ulusal sınırları aşan dayanışma duygusu ve ortak heyecan içinde bir çalışmayı gerçekleştirmeleridir. Assuan Projesi, Venedik Projesi gibi Borobudur Projesi'nin en önemli yanlarından biri, işte bu kültürel değerler çevresinde oluşan büyük dayanışma duygusudur. Barış içinde bir geleceğin en büyük güvencelerinden biri de bu değil midir?

"İstanbul... Büyük ve güzel bir kent; yalnızca evlerin üstünde yükselen cami ve saraylarından ötürü değil, güzel bahçeleri ve buralardaki ağaçlarından ötürü de. Kente dıştan bakan birine, her evin incir, nar, dut, turunç, zeytin ve başka meyve ağaçları bulunan güzel bir bahçesi var gibi geliyor."

Gerlach 1674

YAPI MERKEZİ

Araştırma-Proje-Uygulama

TARİHÇE ve RESTORASYON ÇALIŞMALARI

1965 yılında bir inşaat mühendisi, Ersin Arıoğlu (İTÜ) ve bir mimar Köksal Anadol (DGSA) tarafından "çağdaş anlayışa uygun ve bilimsel araştırma ile bütünleşen yapı projelerini ve yapılarını üretmek" amacı ile kurulan Yapı Merkezi ilk olarak o yıl "proje grubu" ile faaliyetine başlamıştır.

Kuruluş, 1966 yılında "araştırma" ve 1969 yılında da "uygulama" gruplarını oluşturarak, amaçladığı Araştırma-Proje-Uygulama üçgenini tamamlamıştır.

Araştırma Grubu'nun yurt içi ve dışı bilimsel platformlarda sunulmuş ve meslekî yayınlarda yayınlanmış 100'e yakın araştırması mevcuttur.

Araştırma ve proje gruplarının verilerini uygulayan Uygulama Grubu da böylece teori ve pratiğin bütünleşmesini sağlamaktadır. Kuruluşun 1983 yılında tasarım ve uygulama deneyimi 15 milyon m²'yi aşmış bulunmaktadır.

Kuruluşun deprem mühendisliği konusunda uzmanlaşması da restorasyon konusundaki çalışmalarını olumlu yönde etkilemiştir. Bu çalışmaları 1965 yılında Galata Kulesi restorasyonuyla başlar. 1964 yılında kapatılan kulenin 1832—1875 yılları arasındaki görünümü esas alınarak restorasyonu gerçekleştirilmiş ve böylece turistik bir kompleks daha kazandırılmıştır. 1966 yılında Sümerbank Gn. Md. binası restore edilmiş, bir yıl sonra Adapazarı depreminde hasar gören Sakarya Vilâyet Sarayı onarılmıştır. 1968 yılında Yerebatan Sarayı üzerinde inşaatına başlanan İstanbul Özel İdare yönetim binalarının, sarayın kemer ve kolonlarında deformasyonlara neden olduğu anlaşılmış, bu kolonlar ve kemerler takviye edilmiştir.

Selanik'te 1978 yılında meydana gelen depremde hasar gören Atatürk Evi için restorasyon ve takviye çalışmalarını üstlenen Yapı Merkezi, restorasyonu kısa sürede tamamlamıştır. Son olarak 1983 Çırağan Sarayı restorasyon çalışmaları konusunda sarayın taşıyıcı sistem ön projeleri hazırlanmış ve Kültür Bakanlığı'na sunulmuştur.

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİ'nden

UNESCO Genel Sekreteri Amadou Muhtar M'Bow, Milliyet'e "İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız" kampanyasına ışık tutan görüşlerini açıkladı

"Düş değil, olsa olsa büyük bir serüven"

Zeynep Oral

UNESCO Genel Başkanı Amadou Muhtar M'Bow, İstanbul ve Göremeyle ilgili yardım kampanyasını açmak üzere Türkiye'ye geldiğinde, "insanlığın ortak kültür mirasını korumak ve kurtarmak amacıyla"... manevî duygulara açık olan herkesi kampanyaya katılmaya davet ediyordu.

"İnsanlığın ortak mirası"... "bir yöreyi, bir yapıyı korumak, kurtarmak"... "manevî duygulara açık olmak"... "tüm dünyaya seslenmek"... Bütün bunlar iyi hoş da, sakın bunların tümü koca bir düş olmasın? Amadou Muhtar M'Bow ile konuşma olanağı bulduğumda ilk sorum bu oldu.

"İstanbul ve Göreme'yi koruma tasarısını gerçekleştirmek için 109 milyon dolarlık bir bütçe gerekiyor. Gerek maddî, gerek manevî açıdan bu tasarıyı gerçekleştirmek size bir düş gibi gelmiyor mu?"

"Hayır, bu tasarıya düş diyemem... Olsa olsa büyük bir serüven diyebilirim. Başlangıçta bilinmeyen yanları çok olduğu için, bu bilinmeyenler ağır bastığı için serüven... Yanıtlayamadığımız birçok soruyla işe başlıyoruz. Sonra yavaş yavaş çeşitli elemanlar, çeşitli etkenler bir araya geliyor ve tasarı somutluk kazanmaya başlıyor."

"Ne gibi elemanlar, etkenler?"

"En başta maddî güç, sonra inanç, yaratıcılık, yetenek, çalışma gücü, örgütlenme gibi öğeler. Bunlara ek olarak biraz da düş gücü kaçınılmaz. Büyük tasarıların hiçbiri düşlerden yoksun gerçekleştirilemez. Bu nedenle düşlerden, düşlemekten korkmamak gerek... Daha önceki korumayla ilgili deneyimlerim olmasaydı, ben de Göreme ve İstanbul tasarılarına düş diyebilirdim. Ama gördüklerimden, yaşadıklarımdan sonra diyemem..."

"Gördükleriniz, yaşadıklarınız: UNESCO 20 yıl içinde benzeri 27 kampanya açtı. Bunlarla ilgili olarak umutlu musunuz? "

"Çok umutluyum. Nasıl olmam ki! İşte Mısır'daki Philae tapınakları. Sular altında kalmıştı. Her geçen gün biraz daha sulara gömülüyordu. Philae tapınaklarının her biri, 1972'de yerinden sökülüp, taşları tek tek numaralandı ve 300 metre uzaklıktaki yüksek bir adaya, Agilkia adasına taşındı. Taş taş üzerine konularak tapınaklar yeniden kuruldu. 1980'de bütün iş tamamlanmıştı. Başlangıçta kimse inanmıyordu bu tapınakların kurtarılabileceğine taşınabileceğine. Ama gerçekleşti... Endonezya'daki Borobudur tapınağının temelleri çatlamış, çeşitli yönlere kaymaya başlamıştı. Bu tapınak da kurtarıldı, tasarı sonuçlandırıldı. Öteki tasarılar halen sürmekte, ama her geçen gün bir olumlu adım atılıyor: Venedik'in batmaktan kurtarılması, kanal sularının temizlenmesi, Akropolis'in onarımı, Katmandu vadisinde yerleşim merkezlerine altyapı döşenmesi, Tayland'dan Tunus'a, Guatemala'dan Senegal'e süren çalışmalar, umutlu olmam için yeterli."

"Türkiye'ye dönelim. İstanbul ve Göreme için gerekli olan 109 milyon dolar nasıl sağlanabilir?"

"Bu bütçenin 30 milyon dolarını Türk hükümeti sağlayacak. Gerisini... Şöyle diyeyim: Uluslararası herhangi bir kuruluştan tutun, en ücrâ köydeki ilkokul çocuğunun harçlığından artırıp vereceği beş on kuruşun bile önemi var bu kampanya için..."

Sayın Amadou Muhtar M'Bow'ya, "Sizce damlaya damlaya göl olur mu, yoksa olmaz mı?" diye soracağıma, "Bu uluslararası kampanyalarda, parasal güçlerin toplanmasında, hükümetlerin, devletlerin politik durumları ve politik ilişkileri ne gibi bir rol oynuyor?" diye sordum.

"Politik ilişkilerin kesinlikle bir rolü olmuyor. Önemli olan kültürel ilişkiler. Önemli olan, kampanyanın açıldığı yörenin kültürel değerinin yeterince tanıtılması, duyurulması. Önemli olan, dünyanın bu değerleri kavrayıp, insanlığın bu ortak kültür mirasına sahip çıkmak istemesi, paylaşmak istemesi..."

Bugün, koruma ya da onarım denince, iki tutum, iki farklı yaklaşım dikkati çekiyor: Tarihsel ya da kültürel yöreyi eskisinin tıpkısı gibi, müze yaklaşımı içinde korumak ya da o yöreye zamanın ve toplumun gereksinmelerini karşılayacak biçimde, yeni işlevler de vererek korumak. "Siz hangi görüşü benimsiyorsunuz?"

"Kesinlikle ikinci görüşü. Koruma, bir gereksinimi karşılamak için gerçekleştirilir. İnsanlığın ortak mirasına sahip çıkmaktan söz ederken, korumayı ve onarımı yalnız kültürel çerçevede değil, toplumsal işleviyle ele alıyoruz. Bir yöreyi toplumsal ilişkiler dışında değerlendirmek, o yöre halkını oradan kaçırmak, kültürel değerlerden büsbütün uzaklaştırmak demektir. Hele o yöre halkı azgelişmiş ülkenin insanları ya da eğitim sürecinden geçmemiş insanlarsa. Bir yapı ya da bir yöre korunurken, onarılırken, amaç, o yöredeki insanların yaşama biçimlerini geliştirmek, yaşamlarını kolaylaştırmak, onları mutlu kılmak olmalıdır.

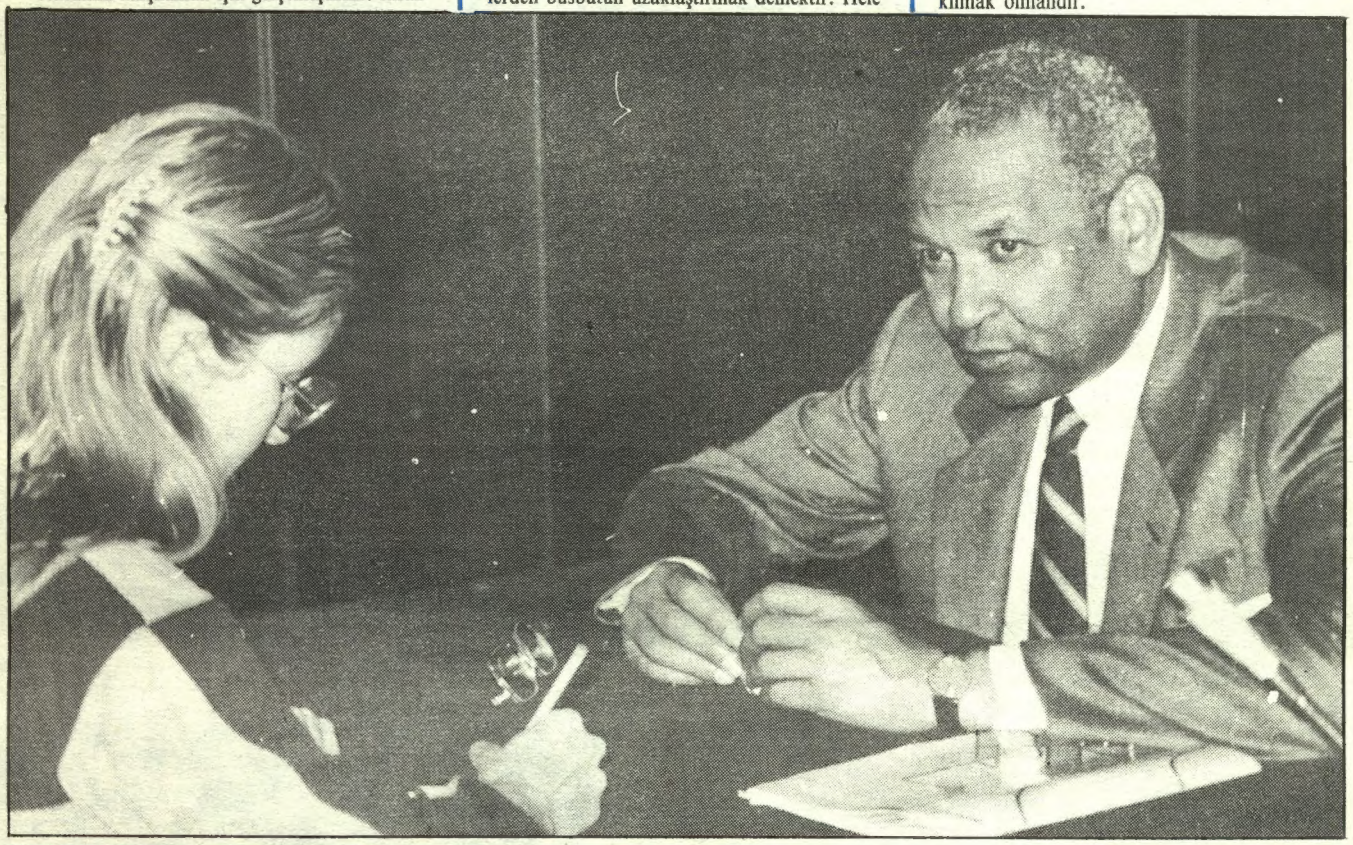

HASANKEYF VE SULTAN SÜLEYMAN CAMİİ

HASANKEYF, Mardin iline bağlı küçük bir bucak merkezidir. Bu yerleşme, Dicle vadisinin en etkileyici kesiminde, İslâm orta-çağından kalan yapılarıyla, kayalara oyulmuş meskenleriyle, tarih boyunca çeşitli politik güçlerin odak noktası olmuştur.

Başta Artuklular olmak üzere, yörede yaşamış tüm uygarlıklardan günümüze ulaşan çok sayıda özgün yapı kalıntısının mimarî özellikleri, Selçuklu ve Osmanlı kültürünün yayılma alanının dışında kalmasının etkilerini taşır.

Çevre kültürlerle alış-verişi, buradaki yapıları Anadolu için benzersiz kılmıştır. Akkoyunlular'ın İran ve Azerbaycan'dan getirdikleri tuğla malzeme kullanımı ve payandalarla desteklenmiş tonoz yapımı gibi teknikleri Anadolu'da başka yerde bulmak olanaksızdır. Örneğin, Fatih'in yenilgiye uğrattığı Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Bey için yapılmış türbe, tümüyle çini kaplı dış yüzeyi ve çift cidarlı kubbesiyle Anadolu'daki sayısız türbe arasında tektir.

Yerleşmenin en önemli yapısı olan, 1351 yılında Eyyubiler'ce yaptırılmış Sultan Süleyman Camii, harap dış görünümüne karşın ana mekândaki stük bezemeler itibariyle şaşırtıcı bir zenginliğe sahiptir.

Anadolu'nun sayılı örneklerinden biri olan mukarnaslı kubbesini ve tüm yüzeylerini kaplayan bu zengin stük bezeme yavaş yavaş dökülüp toz haline gelmekte ve bir daha yerine konulamayacak şekilde yok olmaktadır.

Ayrıntılı bir rölevesi yapılması gereken bu yapıdaki bezemelerin içerdiği zengin simgesel anlamlar da, ilginç sonuçlar getirebilecek olan ikonografik çözümlemesi yapılamadan tarihe karışmaktadır.

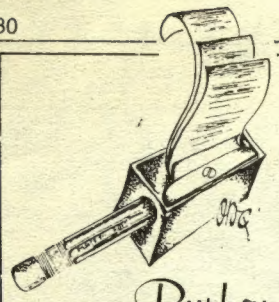

Burhan Oğuz

1919'da İstanbul'da doğan Burhan Oğuz 1941-42 döneminde, Yüksek Mühendis Mektebi'nden (İTÜ) Makine-Elektrik Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. Tüm meslekî yaşamı dökümhane ve fabrikalarda, uzunca bir süre de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde elektrifikasyon, enerji nakil hatları, telekomünikasyon, hidroelektrik santrallar ve inşaat işlerinde geçti.
Çok sayıda teknik kitap ve makalenin yanı sıra Türk kültür tarihine ait eserleri vardır. Bu eserlerden biri olan "**Türkiye Halkının Kültür Kökenleri**" adlı kitap, 1982 yılında Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler dalında ödül almıştır.
1983 yılının son ayında "**Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler**", "**Mezar Taşlarında Simgelenen İnançlar**" adlı iki kitabı daha çıkan OĞUZ, 1979'dan bu yana Trakya Üniversitesi Makine Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Tarihî değerlerin korunması

TARİHÎ değer deyiminden geçmişte meydana getirilmiş, sanat açısından değerli bir yapıt, ya da ülke bakımından önemli bir olayın geçtiği mahal anlaşılır. Biz burada yapıtlar ve bunların arasında da pek fazla irdelenmemiş bir türden söz edeceğiz.

Sanatçı, yapıtında ideallerini, duygularını yansıtan, bunları somutlaştıran bireydir. Ortaya ayrıca bir de el işçiliği maharetini koyar. Giotto azizleri işleyecektir. Michelangelo da "Musa"sının saçlarından bir çift küçük boynuz belirtecektir, bu peygamberin çağında revaçta olan boğa kültünden bir anı olarak. İlki Ortaçağ'ın karanlıklarının, öbürü de Aydınlanma Çağı'nın ürünüdür. Yani bir yapıt her ne kadar kişisel bir ifade ise de büyük ölçüde sanatçının çevresinin genel anlayışından alır ilhamını.

Hegel, sanatla doğa arasındaki ilişkilerin önemini belirttikten sonra "Ancak, tinin bir yaratısı olan sanatta ifadesini bulan şey "güzel"dir; doğal güzel bu sıfata, tinle ilişkileri oranında layıktır... Sanata bir nihaî amaç saptamak istenirse bu ancak gerçeğin açığa vurulması, insan ruhunda heyecana gelenin somut ve mecazî olarak temsili olabilir. Bu amaç onda tarih, din ve saire ile müşterektir..." diyor. Daha sonra da "Söylediğimiz gibi güzellik, içerikle bu içeriğin oluş şeklinin birliğini temsil edip gerçeğin kavrama yarar hale getirilmesinin, ona intibak ettirilmesinin sonucudur. İki şey vardır: Tasarımla şekil. Tasarım henüz soyuttur, henüz salt şekli bulmamıştır... Tasarımın ilk şekli sembolik şekildir. Sembolik sanatta bir yandan soyut tasarım, öbür yandan da ona uymamış doğal şekiller vardır... Sembolik, ya da Doğulu sanat böyle nitelenir. Bu sanat yükseklik (ulüvv) kategorisine mensup olup yüksekliği niteleyen de sonsuzu (ebediyeti) ifade etme çabasıdır. Ama burada bu sonsuz bir soyutlama olup buna hiçbir görünürde şekil intibak edemez... Sembolik sanatı yine niteleyen bir başka şey de bunun hareket noktası olarak doğadan iktibas edilen sezgiler, doğal şekillenmelerdir... Bu sonuçlara bir anlam vermek için ona zatî, evrensel, salt tasarım ithal edilir. Doğal teşekkülleri ele almanın bu tarzı Doğu'nun pantheizmi denilen şeyi oluşturur. Bunda bir soyut ve sonsuz hürriyet cevelân eder..." diye de ekliyor.

Ünlü filozofun bu girişte aktardığımız sözlerinin konumuzla yakından ilgili olduğunu biraz aşağıda göreceğiz. Bu konu, dinî mimarlığın ayrılmaz bir parçası olarak duracaktır hep karşımızda.

★
★ ★

BİR mimarî yapıt, ancak yaşayan bir bir çevre ile bütünleşerek kendini kanıtlar. Bu gerçeği çok iyi kavramış olan Koca Sinan, Selimiye Camii'ni bina ederken ona bir dinamik bütünlük kazandırmak üzere bir çarşının kurulmasını önermiş, böylece de Selimiye'nin etrafında onunla bütünleşmiş bir tarihî çevre oluşmuştu.

1960'tan beri bu çevreye bir çağdaş düzenleme getirme girişimleri birçok aşamadan geçmiş, ancak sonuç itibariyle geriye Selimiye'nin etrafında çepçevre değerlendirilmemiş bir büyük boş alandan başka bir şey kalmamıştır.

Aşağıda anlatacağımız çalışmayı desteklemek üzere kaleme almış olduğumuz bir küçük kitabın başında "Türk - İslâm mezar taşları, şekil ve ölçüleri, bunların içinde dengelenmiş çeşitli süsleme öğeleri ve taş işçiliğinin nefaseti itibariyle birer mimarî şaheseri olmanın ötesinde bütün bir inanç ve dinî düşünce sisteminin aynasıdırlar. Onlarda, altında yatan kişinin mensup olduğu sosyal grubun dünya görüşü, ahret hakkındaki ümit ve korkuları okunur. Bu itibarla bir mezarlık, paha biçilmez bir etnografya laboratuvarıdır. Ve önümüzde bugüne kadar üzerinde az çalışılmış bir sembolizm serveti durmaktadır" demiştik.

Gerçekten, bu dünyada sonsuza dek yaşamak hayalinden geçmiş âdemoğlu, hiç değilse, öbür dünyada buna erişmek düşünü görmüş, başına diktiği şahideyi bu umudunu gerçekleştirmek üzere birtakım "sihrî" örgelerle süslemiştir. Bütün bir "dünya" oluşturmaktadır, bu şahideler.

★
★ ★

ŞİMDİ "koruma"dan gerçek amacın herhangi bir yapıtı atmosferik ve sair tahribattan esirgemenin ötesinde, onu insanların, kültürel (ve de turistik) istifadesine sunmak üzere, münasip çekici bir şekilde takdim etmek olduğunu hemen vurgulayalım.

★
★ ★

SELİMİYE'nin de, kendisinden önce bina edilmiş camilerin (örneğin, Muradiye Camii) de hazireleri, yontu, mimarî şekil, sembolizm ve stilizasyon şaheserleriyle doludur. Ancak bunlar dağınık halde olup her gün daha çok kaybolmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyorlar. Oysa ki, Türk harsının bir yanını temsil ederler, bu yapıtlar.

★
★ ★

TRAKYA Üniversitesi'nin henüz akademi olduğu 1981 yılında, Mimarlık Bölümü Edirne Belediyesi'nin danışmanlık (fahrî) görevini de üstlenmişti. Bölümün başkanı Arman Güran hoca, en azından Koca Sinan'ın düşüncesine saygı açısından Selimiye'nin boş çevresine hayatiyet kazandırmak üzere bu paha biçilmez sanat ürünlerini, mezar taşlarını kullanarak, bunlarla bir açıkhava müzesi meydana getirmek önerisinde bulunmuş, kişisel kanımızca da çok güzel ve çekici bir ön proje hazırlayıp belediyeye sunmuştu. Belediye Başkanı Sayın Ayhan Ergin'in büyük ilgisini çekmiş olan ön proje maalesef, Ergin'in Artvin Valiliği'ne atanmasıyla uygulanma olanağından yoksun kalmıştı.

Proje, dağınık halde, bürümüş çalılıklar arasına terkedilmiş, her an yok olması melhuz bu sembolizm dünyasının çok seçkin ve orijinal örneklerini bir yandan kurtarmak, bir yandan da bu paha biçilmez malzemeyi kullanarak büyük bir kültürel (ve turistik) gereksinmeye cevap verecek bir açıkhava müzesini esas konu almıştı, Selimiye çevresini düzenleme babında. Müze dahi kendi içinde bir "külliye" oluşturuyordu, yerel renkli Rumeli köftecisi, çayhanesi, dinlenme mahalleri... ile.

Müze, her şeyden önce öğretici görevi olan bir kurumdur. Arman hocanın projesi bu ilkeyi esas almış, düzenleme buna göre yapılmıştı. Burayı gezen, bu semboller âlemiyle tanışmış olarak çıkacaktı, gezi sırasında ilgisi hep kreşendo'da tutarak.

Evet, gönül bu projenin uygulanmasını arzu ediyor. Kimden dileyelim bunu? Acaba büyük hizmetlerini şevkle sürdüren Sayın Çelik Gülersoy'a seslenmemiz münasip olur mu?..

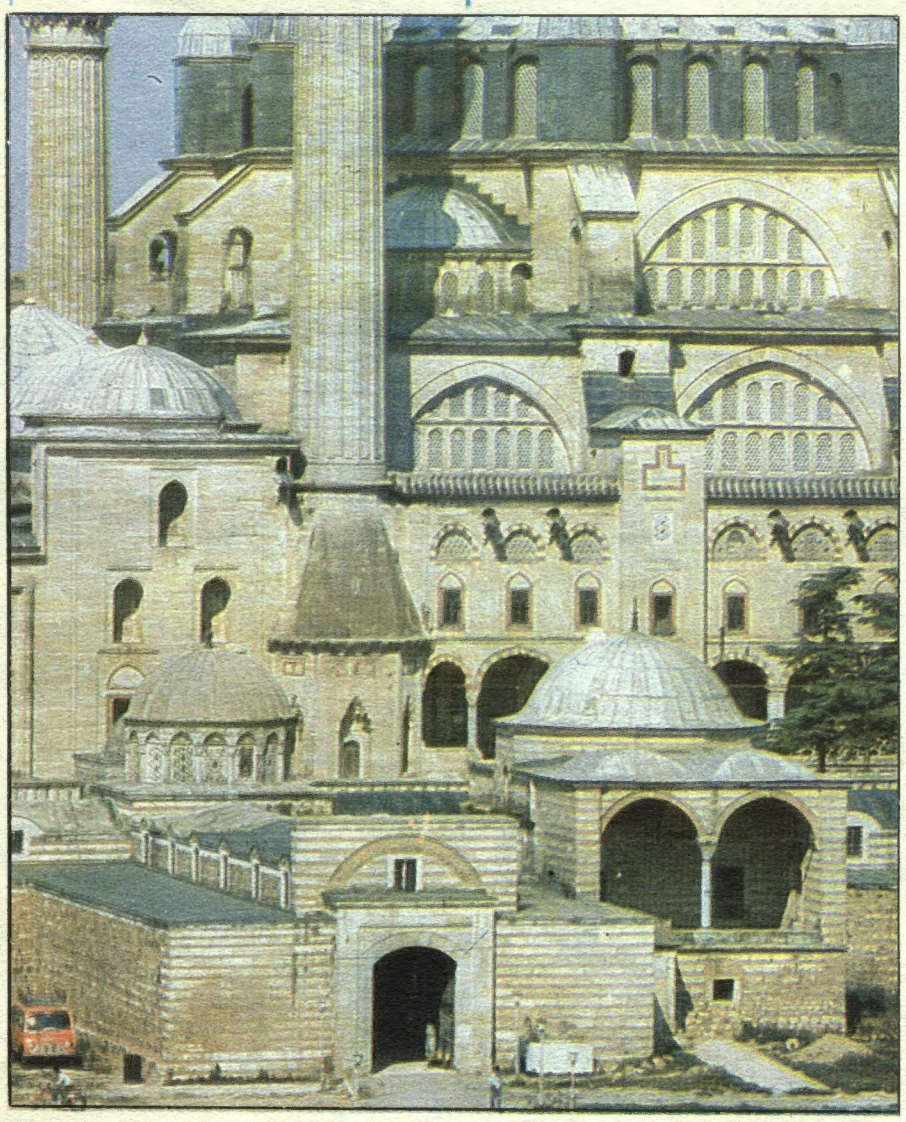

Mimar Sinan'ın başyapıtı saydığı Selimiye'nin çevre düzenlemesi bir türlü özlenen uyuma ulaştırılamamıştır.

Arşiv

İstanbul'u Sevenler Derneği (1911)

ILLUSTRATION dergisi, iki yıl kadar önce, M. Raymond Recouly tarafından kaleme alınan bir makalesinde, İstanbul surlarının yıkımı girişimlerine şiddetle karşı çıkmıştı. Öyle görünüyor ki, Türkiye'de de kimi sanat kişileri, edebiyatçılar ve yüksek devlet adamları İstanbul'da kanalizasyon, elektrik döşemesi, yeni caddeler açılması gibi çalışmaların, başşehrin tarihsel ve sanatsal yapılarının bozulmasına ya da yıkılmasına neden olacağı kaygısı içindedirler. Yakın bir geçmişte yüksek düzeydeki bir Fransız bayanının girişim ve desteğinde bir İstanbul'u Sevenler Derneği kuruldu. Toplumdaki yerleri ya da kişisel değerleri açılarından seçkin Osmanlılar hemen bu dernek çatısı altında birleştiler. Velîahd Yusuf İzzettin Efendi, sadece yıkım tehdidi altındaki anıtları korumak amacıyla değil, ayrıca, eski mahallelerde harap evler arasında sıkışmış kalmış olanlarını meydana çıkarmak, tüm güzelleştirme ve modernleştirme girişimlerini sıkı denetim altında bulundurmak gibi işlevleri öngören bu derneğin onur başkanlığını üstlenmeyi kabul etti. Dernek, halkın sanat anlayışını geliştirmek, ona eski anıtları , camileri ve kitaplıkları donatan sanat eserlerinin güzelliklerini tanıtmak ve değerlendirilebilmelerini sağlamak amacıyla parasız genel konferanslar düzenlemeyi de tasarlamakta. Dernek uygulamada, hemen daima sorunsal sonuçlar yaratan yasaklayıcı önlemler yerine, böylece, bu tarihsel hatıraların etkin olarak korunmaları için, daha çok, kamuyu uyarıcı ve inandırıcı bir yöntem yeğlemekte. Bunların dışında sözkonusu dernek, bu konferanslarla, uzun süreden bu yana Doğu geleneklerine aykırı düşen Batı düşünce ve modellerinin beceriksiz ve yarım yamalak ithâli sonucu yozlaşmış ulusal sanat zenginliklerini yeniden yaşatmak girişimlerini amaçlamaktadır.

Yaşlı İstanbul için genç düşler (4)

Abdullah Öğülmüş

Surlar baştan başa onarılmış, sur içindeki fabrika, atelye, depo ve toptancılar Arsa Ofisi'nin uygun gördüğü alanlara taşınmıştı. İstanbul Üniversitesiyle birlikte birçok kurum da sur içinden çıkarılmış, Devlet Demir Yolları'nın Sirkeci'deki istasyonu ise Yenikapı'da uygun bir yere alınmıştı.

Restorasyon Ofisi sur içindeki su kemerlerinden, hanlara dek tarihî her yapıyı onarmış, beton mahallelerin çoğu kaldırılmış, yeniden kurulan ahşap mahallelerin önemli bir bölümü onarılan hanlarla birlik otel olarak kullanıma açılmıştı.

Yeniden eski konumuna getirilen Sultanahmet, Beyazıt, Sirkeci, Aksaray, Unkapanı çarşılarında halıdan heybeye dek her tür el sanatları ürünleri satılmaya başlanmış, Kapalıçarşı ise kuyumcuların elinden kurtarılarak içinde turşudan kumaşa dek her ürünün bulunduğu dünyanın en büyük süper marketi oluvermişti.

Sirkeci'deki gar binası ise olduğu gibi korunmuş, Müzeler Ofisi burada buharlı lokomotiflerin yer aldığı bir müze açmıştı. Sirkeci'deki arabalı vapur iskelesinin bulunduğu kıyıda ise Atatürk'ün Samsun'a çıktığı Bandırma vapuru'yla Osmanlı kadırgaları sergileniyordu.

Mısır Çarşısı'ndan Beyazıt'a dek uzanan yollarla birlikte, Sirkeci-Sultanahmet-Beyazıt arasındaki yollar da taşıt trafiğine kapatılarak atlı ulaşıma açılmıştı.

Otele dönüştürülen Büyükvalide Han, Kaşıkçı Hanı, Çuhacı Hanı, Kürkçü Hanı, Zincirli Han ve Caferi Han'da kalan yabancılar sadece hediyelik eşya satılan Mısır Çarşısı'nda alış-veriş yaptıktan sonra faytonlara binip Sirkeci, Sultanahmet ve Beyazıt'ta dolaşıyorlar, Türk Tıp Müzesi durumuna getirilen İstanbul Üniversitesi eski merkez binasını gezdikten sonra Beyazıt Kulesi'ne çıkarak dünyanın en büyük açık müzesi yarımadayı seyrediyorlardı.

Beyazıt kulesinden bakıldığında, deniz ve demiryolu taşıtları müzesi, 1000 kişilik lokantaya dönüştürülen Sepetçi Kasrı, ulu ağaçlarıyla ve gülleriyle ünlü Gülhane, Ayasofya, Sinan'ın Çifte Hamamı, Kadırga'daki ahşap mahalleler, Kumkapı'daki fener, Büro Eşyaları Müzesi'ne dönüştürülen Vilâyet binası, Kapalıçarşı, otel olan hanlar, Süleymaniye ve çevresindeki ahşap mahalleler, su kemerleri, boydan boya onarılmış surlar, surların üzerindeki mumya nöbetçiler, motorlu taşıtlara kapatılmış, faytonlara ve bisikletlere açılmış yollar, Cağaloğlu'nda her gazete için yapılmış tarihî çevre ile uyum içinde hizmet binaları ve Türk Basın Sitesi olarak düzenlenen Vezir Han, Millî Eğitim Müzesi'ne dönüştürülen İstanbul Erkek Lisesi, Pul Müzesi'ne dönüştürülen Sirkeci PTT binası ve ortaya çıkarılan binlerce anıt eser göze çarpıyordu.

...Düşüme göre, sur içinde kalan yarımada gibi Karaköy, Beşiktaş, Beyoğlu da zaman içinde kurtarılacak, Beyazıt Kulesi'nden bakıldığında tüm çevre tarihî yarımadayla uyum içinde görünecekti...

2000 yılını aştığımız günlerde, İstanbula , ikinci köprü de yapılmış, geceleri şehir tam bir cümbüş yaşar olmuştu.

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

Enis Batur

İslâm kültüründe, "ansiklopedik" nitelikli yapıtlar, "tabakât" adı verilen kayıt geleneğinin izinde üretilmişti: Tezkirelerde, vekâyinamelerde uzun süre "zaman birimi"ne göre bir düzenleme anlayışı egemen olmuş, sonradan alfabetik düzen ağırlık kazanmıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla XX. yüzyılın başlarında, Batı ansiklopediciliğiyle tanışıklık kurulmasının doğal bir sonucu olarak, tabakât geleneği küçümsenmeyecek bir kaymaya uğramış, Cumhuriyet döneminde iki Osmanlı aydını bu kaymadan yararlanarak hayli ilginç bir bireşime ulaşmıştı: İbnülemin Mahmut Kemal İnal ve Reşat Ekrem Koçu.

İbnülemin ve Reşat Ekrem, İstanbul efsanesine akıl sır ermez katkılarda bulundular. İlki, daha çok "insan manzaraları" çizmişti: Sadrazamlar, şairler, hattatlar, musikişinaslar onun yapıtlarında dev bir İstanbul albümü için birikirler. Ama, bunun da ötesinde, İbnülemin'in ayırıcı özelliklerinin başında üslûbu ve yaklaşımı gelir: Batılı ansiklopedicinin nesnel, yöntemli bakışının neredeyse karşıtı bir bakış geliştirir o: Alabildiğine üslûpçu, alabildiğine öznel, hatta "keyfî"dir. Asıl ilginç olan, bu olumsuz görünen özelliklerin İbnülemin'i benzersiz, özgün, kalıcı kılmasıdır.

Koçu'nun durumu da farklı değildir. Yarım yüzyılı aşkın bir süre, Bizans ve Osmanlı dönemi İstanbul'u üzerinde araştırma yapan Koçu, bir enstitünün ya da merkezin yürütmekte güçlük çekeceği çılgın bir projeyi tek başına yüklenmiş ve pekâlâ üstesinden de gelmiştir. Şüphesiz tarihe yaklaşımı bir hayli romanesk, Osmanlı'nın hayatına bakışı biraz derbederdir. Ama Osmanlı'nın tarihinin romanesk liği ve hayatının derbederliği de ortadadır.

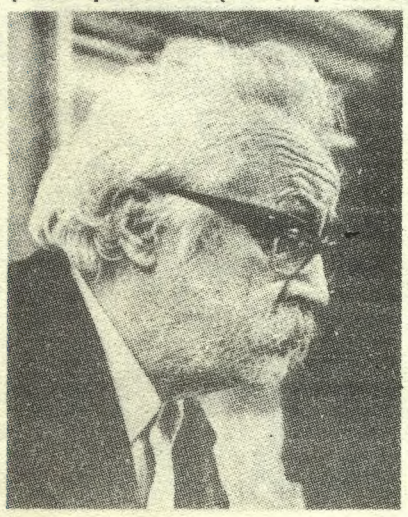

Reşat Ekrem Koçu

İstanbul üzerine pek çok kitap yayımladı Koçu: Topkapı için son derece derli toplu bir inceleme, yangınlar ve tulumbacılar için enfes bir epitafio, yosmalar ve kabadayılar için rengârenk birer ağıt, Patrona Halil'den 'Garip Vakalar'a onlarca ürün künyesinde kayıtlıdır. Gene de, bütün bu çalışmaları bir yana, ölümüyle yayını kesilen "İstanbul Ansiklopedisi" bir başka yana konulmalıdır: Çok sık kullanıldığı için yıpranmış bir sıfat olmakla birlikte, Koçu'nun "İstanbul Ansiklopedisi" için olsa olsa "eşsiz" nitelemesi uygun görülebilir. Gerçekten de, İstanbul, bu açıdan dünyanın en bahtlı şehri sayılır: Hiçbir şehre bu ölçüde zengin, ayrıntılı, renkli bir "şehrengiz" sunulmamıştır. Koçu'nun ansiklopediciliğini pozitivist anlayış yeterince "bilimsel" olmamakla yargılamış, yazarın öznelliği yadırganmıştır. Ne yaparsınız ki hayat, hele İstanbul'da hayat, bilimin kalıplarına sığmayacak oranda çetrefil bir içerik/biçim dengesi taşımıştır.

Bundan olacak, İbnülemin ve Koçu gibi insanlara şimdi her zamankinden fazla gereksinim duymaktayız.

Profil

Eremya Çelebi

Eremya Çelebi, 13 Mayıs 1637'de İstanbul'da Langa semtinde doğdu. Ailesi dindar olan Eremya Çelebi, varlıklı ve aydın bir tacir olan dayısının sağladığı refah ortamında kendini yetiştirdi. Bu yıllarda yabancı dil öğrendi ve tarihle ilgilendi. Yaşamının sonraki yıllarında çıktığı seyahatlerde, bu eğitiminden edindiği bakışla çevresini inceledi, birçok seyahatname yazdı. **İstanbul Tarihi** adlı, XVII. yüzyıl İstanbul'unu zengin bir dille anlattığı eserinin giriş bölümünde şöyle diyor: "Boş yere yorulup bildiğimiz şeyleri bize anlatıyorsun, diyerek benimle alay ederler. Bu ahmaklara cevap verecek değiliz." Eremya Çelebi'nin İstanbul'un tarihiyle ilgili diğer iki eseri de **İstanbul Yangınları Tarihi** ve ondokuz padişahın devrini kapsayan **Osmanlı Tarihi** adlarını taşıyor. 1695 yılında ölen Eremya Çelebi'nin çoğu elyazması olan eserlerinin önemli bir kısmı Kudüs'te bulunuyor.

Şehir anahtarları

Harem

Arapça **Haram,** yasak kılınmış, mukaddes olan anlamına gelen kelimeden türeyen kavram, birçok bileşik kelimede kullanıldığı gibi, tek başına da bu anlamı içermiştir. Medine şehrinin kutsal topraklarını anlatan **Harem-i Nebevî** bileşik kelimesi buna bir örnek oluşturur. Kelimenin bir karşılığı da, **Haram** veya **Harim** olarak yabancıların girmesi yasak olan ev bölümü ve burada oturan kadınlar anlamını içermiş, daha sonra değişerek bu anlam yalnızca **Harem** için kullanılmıştır. Kelimenin içerdiği bir başka anlam da **Padişah Evi**'dir ve özellikle Topkapı Sarayı'nın Haremi Padişah Evi anlamına gelir.

Bir kitap

"80 yıllık hâtıralarım"

Cemil Topuzlu (1866-1958) Topuzlu oğullarından Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu Cemil Topuzlu, "80 Yıllık Hatıralarım" adlı hatıratında daha önce çeşitli yerlerde yayınlamış olduğu veya not defterinde topladığı anılarını kronolojik olarak derlemiş. Üç ayrı siyasî dönemi kapsayan bu anılarında Cemil Topuzlu, Sultan Hamid ve Sultan Reşat'ın doktorluğunu ve 1912-1914 ile 1919 yıllarında Şehreminliği ve İstanbul Vali Vekilliği yapması dolayısıyla Saray çevresi ile ilgili ilginç öykülere, İstanbul hakkında da geniş bilgilere yer vermekte.

Değişen İstanbul için albümler IV

Temeli XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından atılan, toplam 700 bin metrekarelik bir alana yayılan dev bir "kompleks"tir. son eklemeleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılan Topkapı Sarayı, XIX. yüzyıl ortalarından başlayarak önemini yitirir olmuş, Yeni Saray adıyla da tanınmıştır. Abdülaziz'in Sarayburnu'ndan demiryolunu geçirmeye karar vermesiyle kıyı şeridindeki Yaklaşık dört yüzyıl boyunca görkemli pek çok köşk yıkılmış, arada geçirdiği onarımlara karşın Saray hayli bakımsız kalmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezî olma niteliği taşıyan Topkapı Cumhuriyet döneminin başlamasıyla birlikte, yeni yönetim Topkapı'ya gereken önemi vermiştir. 1924 yılında, halka açık bir müzeye dönüştürülen Saray'da, geçtiğimiz yarım yüzyıl içinde onarım çalışmalarına belli bir süreklilik kazandırılmışsa da, aynı özen Saray'ın çevresine gösterilememiş, tarihî çevre bilincine yaraşır bir düzenlemeye bir türlü kavuşulamamıştır. Topkapı Sarayı'na 1983 yılı içinde, onarım çalışmaları için 100 milyon lira harcanmıştı. Bu miktarın, 1984 yılı için 160 milyon liraya tırmanacağı hesaplanmıştır. Topkapı Sarayı, ülkemizde en fazla ziyaretçinin ağırlandığı tarihî eserdir. 1983 yılı içinde toplam 1 milyon 97 bin kişi, 120 milyon lira ücret ödeyerek Topkapı'yı gezmiştir.